

УДК 37:159.923(575.2) (04)
DOI 10.58649/1694-8033-2024-3(119)-148-153

ЖАПСАРБАЕВА Н.Т.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
ЖАПСАРБАЕВА Н.Т.
КНУ имени Ж. Баласагына
ZHAPSARBAEVA N.T.
KNU named after J.Balasagyn

ЖУСУП БАЛАСАГЫНДЫН “КУТТУУ БИЛИМ” ЧЫГАРМАСЫНДАГЫ
ПЕДАГОГИКАЛЫК ОЙЛОР

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ЖУСУПА БАЛАСАГЫНА
«БЛАГОДАТНОЕ ЗНАНИЕ»

PEDAGOGICAL THOUGHTS IN JUSUP BALASAGYN'S WORK "KUT BILIM"

Кыскача мүнөздөмө: Макалада Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” дастанындагы улуу ойчулдун билим, тарбия жана педагогикалык багыттагы улуу идея, ой туюмдары мисалга тартылды, ошолор аркылуу бүгүнкү күндө жаштарды адептүүлүккө, адамгерчиликке тарбиялап жакшы адам кылып чыгаруу идеялары тууралуу сөз болот.

Аннотация: В статье рассматриваются идеи и мысли о воспитании, образовании и педагогике выдающегося мыслителя Жусупа Баласагына в поэме “Благодатное знание”, ее значение в воспитании молодежи в современном обществе.

Abstract: The article discusses the ideas and thoughts about upbringing, education and pedagogy of the outstanding thinker Zhusup Balasagyn in the poem “Kuttu bilim”, its importance in the education of youth in modern society.

Негизги сөздөр: куттуу билим; адептүүлүк; адамгерчилик; жүрүм-турум; тарбия; билим; абийир; акыл-эс; окутуу; кесип; инсан; окуу.

Ключевые слова: благословенное знание; порядочность; человечность; поведение; воспитание; образование; совесть; разум; обучение; профессия; личность; обучение.

Keywords: blessed knowledge; decency; humanity; behavior; upbringing; education; conscience; reason; training; profession; personality; education.

Жусуп Баласагын кыргыз түрк дүйнөсүнөн чыккан кыргыздын улуу инсаны. Баласагындын “Куттуу билим” поэмасы, элибиздин миң жыл мурунку тарых, маданиятынан кабар берген энциклопедия мазмунундагы чыгарма. Эмгек байыркы кыргыз тилинде жазылып, адеп-ахлактын үлгүсүн, таасирин, коомдук түзүлүштүн мыйзамын, тартип эрежелерин дегеле адам өз боюн кантип алып жүрүшүнө чейин баяндалат. “Кут билим” поэмасын 1988-1993-жылдары Төлөгөн Козубеков Наманганда сакталган варианты кыргызча которуп, кыргыз маданий жана коомдук турмушунда педагогикалык ишмердүүлүктөгү чоң окуя болгон.

“Куттуу билимди” педагогикалык эрежелердин жыйындысы болгон дидактикалык поэма десек да болот. Эмгекте ата-бабаларыбыздын жашоосу, турмуш-тиричилиги, чарбасы, билими, салттары, материалдык, руханий маданиятына болгон көз караштары көрсөтүлөт. “Куттуу билим” поэмасында терең педагогикалык ойлорго бай көркөм баалуулуктар бар. Поэмадагы күчүн жоготпогон гуманисттик, прогрессивдүү ойлорду бүгүн дагы колдонсок болот. “Куттуу билимде” адамзатты бекем достукка, эмгекке, ак ниеттүүлүккө, адилеттүүлүккө үгүттөгөн ыр саптары арбын. Поэмада педагогикага тиешелүү бир катар маселелер ачылган. Ал проблемаларга баланын психологиялык жактан өсүшү, инсан катары калыптанышына көмөк көрсөтүүчү ж.б. факторлор кирет. Акын ошол заманда эле инсандын өнүгүшүнө таасир көрсөтүүчү факторлордун ичинен: *окутууну жана тарбиялоону* көрсөтөт. Баласагындын түшүнүгүндө ушул факторлордон баланы инсан катары тарбиялоодо үй-бүлө тарбиясынын таасири көбүрөөк. Балдарды жаштайынан тарбиялоо жөнүндөгү кеңештери педагогикалык мааниге ээ.

*Туруу керек күндөй, айдай нур жайнап
Ага керек боорукерлик, токтоолук.*

Баланы эл уулу, эл кызы кылып тарбиялоого Жусуп Баласагын ата-энелерге да практикалык кеңештерди берет. Чындыгында, баланын тарбиясы үй-бүлөгө, курчап турган чөйрөсүнө көбүрөөк байланыштуу. “Балага татыктуу тарбия берүү милдети ата-эненин мойнундагы орчундуу жоопкерчилик”[6, 49-б.]. Жаш муунга тарбия берүү натыйжалуу нерсе экендигин Жусуп Баласагын таасын белгилейт. Коомдогу ата-эненин да негизги милдети балдарын туура, тарбиялап өстүрүүдө. Ал үчүн ата-энелер өзүлөрү да үлгүлүү сапаттарын көрсөтүп жүргүдөй, өзүлөрүн жакшы алып жүрүүлөрү керек. Балдар жакшы сапаттарга кичинесинен эле ээ болуп, чоңоюп башташат. Уул, кыздарыбызды тарбиялоодо үй-бүлөнүн таасири өзгөчө чоң. Бала бакчадагы тарбиячылар да ошол учурдан тартып ата-энелер менен биргеликте балага жакшы сапаттарды сиңире билүүлөрү да маанилүү. Бабабыз Жусуп Баласагындын чыгармалары окуучулардын акыл эсин өнүктүрүүгө, адептүүлүгүн жогорулатууга кеңири каражат катары чоң таасирин берет. “Куттуу билим” чыгармасында балдарга адептүү, адамгерчиликтүү сапаттарды үйрөтүүдө, Өкүмдардын образы аркылуу берген. Баланы жаштайынан билимге үйрөтүү боюнча берген кеңештери өзгөчө баалуу.

Жусуп Баласагын чыгармада: *“Билим – бул инсандын ой-жүгүртүүсүнүн, адеп-ахлактык касиеттеринин орундальшы”*, – деп эсептептейт.

*Да бир сөз: уулум зирек болсун десең
Жаштайынан окуткун тажабай сен
Ким жашынан көп окуп билим алат
Бойго жетсе тилеги орундалат
Окууда тырышчаактык берет жемиши*

Жусуп Баласагын баланын жаман адат, мүнөзгө ээ болушу ата-эненин начар тарбия бергенинен дейт.

*Балдары орой болсо, сөз укпаган
Күнөөнү издөө керек ата-энеден
Баланы дайыма тескеп, катуурак кармап тарбиялоо туура экендигине да өз кеңешин берет.
Колго алып, жакшылыктын жолуна сал
Үйрөнсө элге таяныч болуп калаар
Ак дил болсун, үйрөнбөсүн куулукту
Кызмат өтөп адам болсун туруктуу*

Чыгармадагы баалуу, гумандуу ойлордун балдарды тарбиялоодогу педагогикалык таалим тарбия мааниси терең. Бүгүнкү коомдун алдында ар бир жаш муунду татыктуу тарбиялоо милдети турат. Кандай гана коом болбосун таалим-тарбия, билим берүү системасын түзүп турган асыл максаттары, улуу идеялары болот эмеспи. Андай баалуу булактардын бири Жусуп Баласагын бабабыздын “Куттуу билим” чыгармасы. XXI кылымдын өсүп келе жаткан жаштарын жаңыча тарбиялоодо учурдагы педагогиканын алдында чоң милдеттер турат” [5, 139-б.].

Мектепте балдарды окутуп, тарбиялоодо “Куттуу билим” чыгармасынын тарбиялык мазмунунан билим берүү тармагына өзгөчө кыргыз педагогикасына негиз кылып ала турган жагдайлар арбын. Ал орчундуу милдеттерди ишке ашырууда биринчи кезекте мугалимдин орду чоң. Жусуп Баласагындын балдарыбызды мамлекет, мекен үчүн кызмат кылдыруудагы насааттарынын да мааниси чоң. Өзгөчө келечекте мамлекеттик органдарда иштей турган балдарыбызга жаштайынан *бийлик, кут, дөөлөт, адилет башкаруу, акыйкат* деген сыяктуу түшүнүктөрдү үйрөтүүдө чыгарманын жардамы тийбей койбойт. Ал эми келечегинде мындай акыл-насаатка ээ болгон бала мыкты мамлекеттик ишмер болушу анык.

Жусуп Баласагындын чыгармасында кут түшүнүгүнө да токтолгонун байкайбыз. Кыргыз түшүнүгүндөгү “кут” эмне экендигин балдарга түшүндүрүп айтуу менен “Кут билим” чыгармасында берилген саптардан мисал келтирип талдайбыз. Куттун тоголок, колго кармалбаган нерсе экендигин окуучуларга айтып беришибиз керек. Чыгармада Жусуп Баласагын төмөндөгүдөй мисалды келтирет.

Ай Толду (вазир) бир күнү өкүмдардын алдына келет. Падыша ага отуруучу жерин көргөзсө да, ал чөнтөгүнөн топ алып чыгып, анын үстүнө отуруп алат. Падышанын ачуусу келип бул жоругунун жайын сурайт. Кутту билдирген Ай Толду минтип жооп берет. “Бул аракетим менен мен кут экенимди түшүндүрөйүн дегем. Куттун туруктуу орду жок. Аны жакшы бапестебесе, урматтабаса ал топко окшоп көз көргөн жакка тоголонуп кетиши ыктымал”.

Окуянын мазмунундагы кут түшүнүгүн чечмелөө менен аны жаштарга айтып берип, элге жакшылап кызмат кылган адамдан кут алыстабай андай адамды жылоолоп, бактылуулукка ээ кыла турган ыйык нерсе экендигин калыптандырабыз.

Жусуп Баласагын эгер адам өзүн бүтүндөй ордо кызматына арнагысы келсе, наристе кезинен баштоосу зарыл экендигин эскертет. Ал үчүн жаш жигит алгач ордонун үрп-адаттарын жакшылап өздөштүрүп алууга тийиш. Жаштайынан эле кызматка даяр болуп, орундуу сүйлөп, берилген буйрукту өз учурунда чын дилинен аткарса, жаш кызматкер кожоюнуна жагып, даражага тез көтөрүлүп, урмат-сыйга татыйт дейт.

Ал эми бабабыз кесипке ээ болууда төмөнкүлөргө токтолгон.

Көзгө атар мерген болсо *окчу-жаачылык*, эсеп иштерин жакшы билсе *казыналык*, зээндүү болсо *катчылык* кызматтарга көтөрүлгөн. Ордо жогорку даражалуу кызматкерлер жашаган мекеме эле болбой, келечектеги мамлекеттик кызматкерлерди даярдаган мектеп да болгон. Мектепте бала ар тараптуу билимге ээ болуп, өз жөндөмдүүлүгүнө жараша кызмат аткарган. Ал даражага жетүү үчүн чымырканып, билим алууга тийиш. Жусуп Баласагын ар бир кесиптин орду жогору экендигин белгилеп көрсөткөн. Бүгүнкү күндө жаштарга туура кесиптик тарбия берүүдө, коомдо өзүнүн ордун табууда чыгармадагы **Акдилмиштин Өткүрмүшкө** ар түрдүү кесип ээлери менен кандай мамиледе болуу керектиги жөнүндөгү айткандарынан мисал келтирип түшүндүрүп берсек болот.

Жогорудагы пикирлерди окуучуларга жеткире алсак, педагогикабызда анын ичинде сабактын мазмундуулугун арттырат. Инсандын жүрүм-турум баалуулуктарын кыргыз коомчулугуна кенен тааныштырып, андан: “Жашап өткөндөрдүн өмүр жолун, турмушун, калтырган мурастарын үйрөнүү, үлгү алуу, насааттарын пайдалануу - кийинки муундар үчүн өтө зарыл экендиги талашсыз”[1, 129-б.].

Бабаларыбыздын тарыхый мурастарын кийинки муундарга калтырууда Жусуп Баласагын сыяктуу зирек, зээндүү адамдардын ролу баа жеткис экендигин белгилеп кетмекчибиз. “Кут билим” чыгармасында элдик салттар менен катар тарбиялоо салттары ар тараптуу берилип, ал ойлор баарлашуу, насааттоо үлгүсүндө жазылган.

Чыгарманын жазылганына эчен кылым өтсө да бул мурас эскирбей, анда айтылгандар бүгүн да өз таасирин жоготпойт.

Сен үчүн түркчө ырлар тартуу кылдым

Окууда мага арнап дуба кылгын

Китеп көп араб, тажик тилдеринде

Бул китеп эң биринчи биздин тилде:

Чыгарманын өзүндө автор ачык эле кайсы тилде жазгандыгын так далилдеп берет:

Китепти окуй турган окурманым

Көркүнө түрк сөзүнүн нак тунарың

Чыгыш жакта, жамы түрктүн элинде

Буга тете китеп жок дейт эч кимде.

Кыргыз тилине мамлекеттик тил катары 1991-жылы статус берилген, бирок кыргыз тилинин түп тамыры катары өнүгүү үчүн XI кылымда жашаган бабабыз Жусуп Баласагындын салымы өтө зор экендигин баса белгилөөгө болот. Акыл эсти, билимди жогорку баалаган, адамды барктоого, анын коомдогу ролун, ордун аныктоого баркын баалоого аракеттенген. Анткени бул жарык дүйнөгө келген адам өзүн коомго, элге, үй-бүлөгө, балдарына зарыл болгон керектүү адам катары сезиши керектигин жазып калтырат.

Билим жөнүндө:

Билим берди - адамзат улуу болду

Окуу менен көп ачты сырдуу жолду

Кудайым акыл, билим кимге берсе

Ак жолун ачып турар миң-сан эсе

Билим менен эмгек ишти бүткөрөт

Илим бекти муратына жеткирет

Билимдүүгө окуу, кийим, аш болот

Билимсиздер ушак менен дос болот.

“Куттуу билим” чыгармасынын баалуу салмактуу саптарын бүгүн окуу жайлардын көрүнүктүү жерлерине жазып пайдалансак, Жусуп Баласагындын кадыр баркын бир топ жогорулаткан болобуз.

*“Окуу-түндө, алдындагы шамчырак
Билим алсаң мындай чырак жаркырап
Окуу гана жарык чачат дүйнөгө
Илим-билим алган адам акыйкат
Билим - байлык
Акылдуу акыл баркын баалап жүрөт
Окугандар акылдуу - акыл курап
Билимдүү ойдогусун кабыл кылат
Окуу, билим көп нерсеге жеткирет.*

Чындыгында адам бактылуу, ар нерсеге жетип, коомдон калышпай жашашы үчүн Билим жана акыл-эс аркылуу гана бакытка жетүү маселесин бабабыз туура баамдап чыгарманы “Куттуу билим” деп атаганы эң туура нерсе болгон.

*“Балаңды жаштайынан билимге үйрөт,
билимдүүнүн колунан баары келет”,
Кимде-ким окуй билсе олжо табаар
Кимде-ким билим алса бек аталар
Сокур дешет билимсизди - жөн дебе
Окуу гана жарык чачат дүйнөгө.*

Жусуп Баласагын “Адамдын рухий байлыгы – түбөлүктүү, окутуу, тарбия берүү, акыл айтуу жана нускоо аркылуу ал муунга берилет” деп көрсөтөт. Акыл-эстин жана билимдин китеби болгон “Кут билим” педагогикалык энциклопедия десек болот. катары эсептелген “Куттуу билимдин” - өз мезгилиндеги тарбиялык касиети азыркы күндө да абдан күчтүү. Элдик педагогикалык иш тажрыйбасынын, ой мүдөөсүнүн кенчи болуп калган таасирдүү таалим-тарбиянын учугун тынымсыз улап, биздин күнгө чейин жеткирген Жусуп Баласагындын “Кут билим” дастаны биз сыймыктанып окуй турган баалуу мурастардан.

“Жалаң, акыл-насаат сөздөн түзүлгөн,

Шуру сымал жибек жипке тизилген”, – деп китептин мазмунун элдин педагогикалык казынасынан алгандыгын, ал казына түгөнбөс кенч экендигин, ал кенчи элге жеткизүүнүн каражаты жандуу, элестүү учкул сөздөр жана аны жеткизүүчүлөр элден чыккан сөз чеберлери экендигин көрсөтүп:

*“Китепти окуй турган окурманым
Көркүнө түрк сөзүнүн нак тунарсың
Эсте тут, бул китепти жазган адам
Атактуу, шыпаа, сөзмөр болгон абдан”* – дейт.

Чыгарма тарбия-таалим, элдик салттар аркылуу жаш муундарды турмушка даярдап, эмгекти сүйүүгө, элдин чыныгы инсандык касиети жөнүндөгү ойлорун ишке ашырууда ата-эне, тарбиячылар үчүн табылгыс каражат.

*Билимдүү аз, эң арбын билимсиздер
Акмактар көп, эң эле аз илимдүүлөр
Наадан көрбөйт, сокур анда көкүрөк
Ач көзүңдү билимге умтул тезирээк.*

Жусуп Баласагын инсандагы асыл сапаттарды калыптандыруунун эң негизги каражаты окуу, билим, илим экендигин белгилеп, малга, акчага жардылык эмес, рухий жардылык адамды кемсинтип, жан дүйнөсүн жардыланып, наадандык касиетке ээ кылып, катардан чыгараарын эскерткен.

Адамда көптөгөн касиеттер бар. Алардын ичинен акыл да өзгөчө касиет адамдын акылы. Ал эми акылды өстүрүүнүн каражаты көп окуу, талбай эмгектенүү экендигин айтып, педагогикалык идеялар, элдин тарбиялык тажрыйбасы менен тастыктап, өлбөс-өчпөс баалуу педагогикалык мурасты бизге белек кылып калтырып кеткен. Чыгармадагы педагогикалык баалуулуктарды талдап элге тартуулоо чоң талбаган эмгекти талап кылат. “Куттуу билим” китебинен орун алган уул-кыздарды тарбиялоо боюнча айтылган пикирлер азыр да өз салмагын жоготпойт деп терең ишенүүгө болот.

*Тарбиячы киши так, пейли кенен
Уул-кызың дени сак өсөт экен
Билим берип адептүү тарбияла
Эки дүйнө бактылуу болот анда.*

Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” чыгармасы таалим-тарбиянын, илим билимдин бардык жагын камтыган терең мааниге ээ чыгарма экендигине ынанууга болот. Азыркы мезгилде да тарбиялык сааттарда, иш-чараларда пайдаланылып, жаш муундардын жалпы инсандык сапаттарын калыптандырып келүүдө. Акылмандуулуктун, тарбиянын булагы “Куттуу билимде” деп эсептөөгө болот. Даанышмандын тилеги, коомдун кандай гана катмары болбосун баарына бирдей мамиле кылып, коомдогу теңсиздикти жоготууга аракет жасап, ал тургай табият менен таттуу мамиледе болууну көксөп, гармония жаратууга ашыккан. Окумуштуу өз учурундагы абалды мисал келтирген болсо, азыркы учурдун маселелери ал мезгилден кем калбайт. Эмгек, адам баласынын кайсы доордо жашап турганына карабастан ар дайым керектүү булак катары кала бермекчи. “Куттуу билим” адам баласынын коомдогу ордун, ролун тааныта турган эмгектердин катарында экенин баса белгилеп кетүү керек. “Кут билим” аркылуу Мамлекет жана аскер башчысынын коомдогу ордунан тартып, жеке сапаттарына чейин ачып берүүгө болот. Эмгекте илим-билимге басым жасалып, элди илим, билимдүү адам башкарса деген ойго келет:

Бекке керек ашып ташкан күч кайрат

Жана билим, илим керек төп болуп.

Окумуштуунун ою боюнча аскер башчы “*жолборс жүрөк*”, “*кыраакы*”, “*тажрыйбалуу*”, “*көрөгөч*”, “*кеменгер*”, “*көзгө атаар мерген*”, “*жоо жарыгына тыкан*”, “*этият жана сактык*” сапаттарына ээ болуусу керек деген. «Кандай гана көчмөн калк болбосун, байыртан ат адамдын канаты деп, мамлекет башчыдан карапайым калкка чейин жылкы тукуму негизги милдетти аткарып келген. Ошондуктан аскер башчынын бактысы анын кийип турган “*зооту менен куралы*” ошондой эле “*минип турган аты*” даңк алып келерин белгилеген.

Өзүңө болсун курал, тону, бир ат

Даңк жолуңа ушулар алып барат» [8, 702-б.].

Жусуп Баласагын аскерлеринин сапатын биринчи орунга койгон.

Кошунга көптүк эмес, сапат керек

Сапатты – мыкты курал жарак берет.

Эмгекте мамлекет башчы, аскер башчы экөө тең бирдей маанилүү милдеттерге ээ болуп, өлкөнүн тынчтыгын, сактыгын, ынтымактуулугун, коомдогу адилеттүүлүк жашоону камсыздоо. Экөө тең мекендин чегин коргоп, ички, тышкы саясатта негизги ролду ойноп, мамлекетте кабыл алынган адилеттүү мыйзамдарга кепилдик берип, келечек муунду татыктуу тарбиялап аларды мыкты адис, жоокер болуп чыгууларына шарт түзүп бериши керектиги айтылат. Эмгекти келечекте мыйзам катары колдоно берсек жаңылышпайбыз. Жөнөкөй, таалим-тарбиялык мааниси баалуу терең саптар поэмада өтө жыш учурайт. Эмгектин мазмуну терең болгондуктан, акындын ырларынан бөлүп мисал келтирүүдө изилдөөчүгө кыйынчылык да туудурбай койбойт. Поэмада тематикалык тармактар өтө көп: *дарыгерлер, дыйкандар, кол өнөрчүлөр, малчылар, соодагерлер, кедей-кембагалдар, конокко баруу, чакыруу, аял тандоо, уул-кызды тарбиялоо, сөздүн наркы, тилдин зыяны, түш жоруу, жылдыз саноо...* Ушул булак сыяктуу майда тематикалар бир өзөнгө бириккенде дарыя сындуу философиялык, дидактикалык чоң мааниси – турмуштун кодексин айкындайт.

“Кыргыз элдик педагогикасы балдарды эмгекке тарбиялоонун соолбос булагы, ошону менен бирге, акыл жана адеп тарбиясынын башаты болуп эсептелет. Кыргыз эли көчмөн турмушта жашагандыктан, ар түрдүү кыйынчылыктарда кайраттуу болуп, жаратылыш кубулуштарына даяр болуп, аларды алдыртан аңдап түшүнүүгө аракеттенген. Себеби жаратылыш адамдагы гуманисттик туюмдарынын пайда болушунда чоң ролду ойнойт жана ойномокчу. Ошондой эле, элдик оозеки чыгармачылыкта жаратылыш адам үчүн бир гана билимдин объектиси болбостон, адептик мамилелердин да негизи экендиги белгиленген» [4, 51-б.].

Бүгүнкү күндө Ж.Баласагындын “Куттуу билим” чыгармасындагы ойлорду жаңы заманбап ыкмалар аркылуу жеткирүү Баласагын бабабыздын сөздөрү же Баласагын окуулары деп жайылтуу натыйжалуу иш болор эле. Баласагындын ар бир ойлорун кара сөзгө айландырып, балдарга ылайыктап жазып чыгарсак, анын педагогикалык жагдайлары кыйла терең ачылар эле.

Колдонулган адабияттар

1. Абдуллаева Р., Камбаров А. Куттуу билим – тарбиялоонун булагы // Известия вузов Кыргызстана, 2016, № 10, 119-121-бб.

2. Абдуллаева Р.М, Сайдалиев М.Дж., Дехконов У.А. Жусуп Баласагындын “Куттуу билим”: дастаны – тарбиялоонун булагы // Известия вузов Кыргызстана, 2019, № 10, 129-б.

3. Козубаев Ө. Уядан эмнени көрсө учканда ошону алат же Жусуп адепти кандай баалаган // “Кутбилим” газетасы, 1994.
4. Куштарбек кызы Элизат. Баланы эмгекке тарбиялоо-элдик тарбиянын негизги булагы // Вестник КНУ, 2021, №4 (108), 47-52-бб.
5. Мусаев Ө.М., Тайиров М.М. Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” дастанын орто мектептерде окутуунун айрым маселелери // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, 2016, № 8, 139-б.
6. Найманбаев М.Ж., Чоюнова А.Т., Акматова И.Н. Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” дастанында балдарга адамгерчилик сапаттарга үйрөтүү идеяларынын берилиши // ЖАМУнун Жарчысы, 2016, 48-б.
7. Токтосунова Н., Бузурманова А., Ибраимова Б. Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” поэмасында педагогикалык ойлордун берилиши. Кыргыз элдик оозеки көркөм чыгармаларындагы акын, агартуучу жана жазуучуларынын эмгектериндеги педагогикалык идеялар. – Бишкек: БГУ, 2001, 33-б.
8. Турдумамбетов А.Ш. Ж. Баласагындын “Куттуу билим” дастанында аскер башчы тууралуу келечек муун үчүн айткан тарбиялык мурасы // Вестник КНУ, 2013, 701-б.
9. Сатыбекова Т. Жусуп Баласагындын тарбия жөнүндөгү ой толгоосу // “Эл агартуу” журналы, 1994, №6.